"بیروڕای جوانکاری لەلایەن شیلەرەوە" ..

«فەردیك شیلەر – ١٧٥٩ / ١٨٠٥» پێش بەرپابوونی
شۆڕشی فەرەنسی دەستی بەدانان کردووە . نووسینەکانی لە
باخی بوون. دژی دەوروبەرەوە بەدەرنەبووە . شانۆگەریە
بەناوبانگەکانی (دزەکان) و (ئاژاوە نانەوەو خۆشەویستی) .
لەپاشان پەخشی (بۆنخۆشی) شی هەر لە هەمان کات دا

نووسیووەتەوە شیلەر لە نامەکانیدا بۆ برادەرانی ، نووسیبووی : ئیتر مرۆڤایەتی بریاری چوونە مەیدانی جەنگ‌و شەری ئازادیخوازی ، دژی دەنگ‌کپکردن‌و چەوساندنەوەدا . .

هەرلەسەرەتاوە ، بۆ ئەوەی ببێتە گەلێکی ئازادو سەربەخۆلله ئەبێ دەنگی سەربەست‌بوون بەرزبکاتەوەو سەرلەنزێ خۆی بژێنێتەوە . ئەم دەربرینەس لە پەخشەکانی (نموونەی بەرزو ژیان» و «خۆش‌رابواردن)ز «سروودی زەنگدەر» بەرچاو دەکەوێت . و لە هەردوو پەخشەکانی دوایی‌دا ، هەستیار دژی شۆرشی فەرەنسی دەوەستێت . هەلبەبە ئەو کە سروشت‌و خواستی شۆرش نەگەیشتبوو بە ئاژاوەی گێژانکاریە دژیەکانی دەزانی .

لە پەخشی یەکەمدا هەستیار بەرنامەی ژیانی — لە دەوروبەر راپەرین‌و مانەوە لەژێر کارتێکردنی فەلسەفەی کانت‌و تیوورە جوانکاریەکان‌و گەران بە شوێن رزگاربوون لە جیهانی نموونەی بەرزدا — دیارکردووە . وە «ئینجلز» ئەم هەلوێستە نوێیەی شیلەر ، بە دوورگرو هەلاتن لە ناخۆشی ئاکۆزتر دادەنێت‌و ئەم هەلوێستەشە لە ژمارەیێ سرودی پر لە بێزاری‌و بێ‌ئاوات‌دا ، کە باسەکانی سەربەچەرخی ناوەراستن ، رەنگ دەداتەوەو لە سالی «١٧٩٩» داکارە شیلەر گۆرانی پوختەیان بەخۆوە بینی . لە زنجیرە شانوگەرییەکانیدا (فالنشتاین)و (جان‌داذك) و (فلهلم‌تیل)دا ، باسی خەبات‌و خۆبەخت‌کردنێناو سەربەستی‌دا دەکات . . شاعیر وابەرچاو دەکەوێت کەوا بەشێوەیێکی ناراستەو خۆخۆ لەگەل پێشرەوی شۆرشگێری ، کە ئەو سەردەم گەلی ئەلمان هەیانبوو ، لێکدەدامەوەو دەگونجێت .

هەروەك روونە ، شیعرەکانی شیلەر ، سیمای واقیعەتی رەبەق‌هەلدەگرن . وەشاعیر ، هیچ‌کات خۆی لە توانای خەلك‌بنین‌و راستی پیشاندانی ژیان‌و بەهاوارچوونی سەربەستی دووره پەرێز نەگرتووە . لەمەش زیاتر ، دانانی پالەوانەکان لەگەل خواستی گشتی‌دا زۆر رێکە . ئەم مەسەلەیەش «ئینجلیز» و «مارکس» و «جیتە» سەرنجیان بۆ راکێشاوە . هەتا ئەوەبوو ، جارێك (جیتە) دەستی بۆ ئەوە درێژکردبوو ، کەوا بۆ چوونی شیلەر نە ئەم مرۆڤەو نە بۆ ئەو مرۆڤ و ئەو شتانەیە ، بەلکو بیروباوەرە . وە ئاشکرایە کە جیبە تیوورەکانی (کانت)ی ، نەك تەنیا بە دل نەبووە ، بەلکو رووبە رووشیان دەوەست . جا سەرەرای دۆستایەتی بەتینی نێوان هەردوو شاعیر ، دەبینین ، جیتە لەگشت نامەکانی‌دا بۆ شیلەر ، ئەم بەرەنگاریە هەیە .
شیلەر لە سالی ١٧٩٥ دا ، بیرورا جوانکاریەکانی لە کتێبەکەیدا «نامە لەمەر پەروەردەی جوانکاریەوە» دا دارشت . وە لە سالانی ١٧٨١ — ١٧٩٠ دا نووسینەکانی لەمەر شیکردنەوەی ئەرك‌و گرنگەکانی شانۆوە بوو . لەسالی «١٧٨٢» یشەوە لەکتێبەکەیدا «شانۆ وەك دەزگایەکی نەتەوایەتی» ، بیرورای پێشووی ، بەووردترەوە ، دارشتەوەو لە ئەرکەکانی شۆرشگێری هونەر دوواوە .

رەنگدانەوەی دەوروبەر لەهونەردا ، بەپێی بۆ چوونی نێوبراودا مەرجی جوانیە ، گەر لاچوو بێ‌نرخ دێتە بەرچاو . لە سالی ١٧٨٨ دا ، وەلەیەکێك لە نامەکانیدا ، شتێکی لەمەر پەیوەندی نێوان ئەم دوو بیرەدا خستەرزو . وە کتێبەکەی «نامەدەریارەی دون‌کارلوس» پرە لە یاخی بوونی شۆرشگێری دژی دەوروبەر . وە هەمیشە بۆ باوەری خولقاندنی داستانێکی مەزن کە تەواوی ژیانی نەتەوایەتە بگرێتەوە ، دەگەرایەوە . هەندێ لێکۆلەر ، وا سەرچاوەکانی ئەم بیرەی شیلەر دەبینن‌کەوا لە تیوورەکانی جوانکاری‌ی ئینگلزیەوە ، لە چەرخی رۆشن‌دا ، هەلقولاوە . وا دەست نیشانی هەولەکانی ئەو ، لەمەر بەستنەوەی مەسەلەی هونەر بە مەسەلەی رەوشت‌لله دەکەن . وە شیلەر هەردەم مەسەلەی پەروەردەکردنە ، بەمەسەلەی بنچی هونەر دادەنا . هەروەها برگوزاذی رووبەرووبوون دژی ئاژاوەو تێکچوونی ژیامی ناوخۆ ، کە دەگەرێتەوە بۆ پەیوەندیەکانی رژێمی نوێی بورژوازی ، لەسیات‌و نەریتی چەرخی روشن دابوو . هەندێکی‌تر وایان دەبینی کە نەریتی ئینگلیزی «لێکۆلینەوە لە گێژاوەی جوانکاری» ، شیلەری بۆ «ئیستیتیکای کانت » پالداوە . هەرچۆنێك بێت ، رای شیلەر لە بیروراکانی شۆرشگێریەوە بۆ باوەری «کانت» یەوە ، هۆکەی باسی فەلسەفەی نەبوو .

جا لێرەدا ئەو رایە دێتە گۆ ێ ، کە هۆیەکەی : رووداوەکانی سیاسی فەرەنسا بووبێت . شیلەر بە ئاشکرا لەمەوە دەوێت ، لەو کاتەی کە هونەر بە «کچی سەربەستی» دادەنێت ، کە گورانکاری شۆرشگێری دژوار هەلناگرێت ، نجگە لە جیهان دەرچوون نەبێت ، هیچ لەبەردەم سەربەستیدا نامێنێتەوە . لە «لودفیك فیرباخ» دا ئینجلز اەنووسێ : شیلەر باوەری بە «نموونەی کانت»ەوە هێناوە ، کە پوختەکەی «یاخی بوونێکی بچووکی توانانەداری بۆژوازی‌ی دژی دەوروبەر »ی بینییوە . هەلبەتە جیاوازێکی گرنگ لەنێوان‌شیلەرو کانتی مامۆستایدا هەیە .

لە نامەکامیدا ، لە کۆتایی سەدەی هەژدەمەوەو ، شیلەر

رەخنەی لە بیروراکانی «کانت »ەوە دەگرێت ، چونکە بیرگوازی «ئائقلانە بە شێوەیێکی خودیەوە» یەو شێوەی جوانکاری بە دیتنەی – شێوەیی– تەسك دەکاتەوە . وە لە رووی ناوەرۆكو لیٚزانین ، نەك رێگاکەیەوە ، کە هۆی بەرزی جوانی‌یە ، دژی شێوەی کانتی وەستا .

دیسانەوە لەمەڕ دەوری هەستکران بەزانینی جوانکاریەوە ، بەپێنچەوانەی کانت وەستاو دووپاتی کراوەو لەگەل رای کانت‌دا ، لەمەڕ هەردوو هەستکردنی جوانکاری‌و رەوشتیەوە ، جیابوو .

شیلەر ، زۆر بەتەنگەوە نامەکانی بۆ پاڵدانی کەسی ی اژی واقیعی ئەوسای کۆمەلایەتی دەنووسی‌و رەخنەیێکی توندو تیژی ئاراستەی رژێمی سیاسی ئەڵەمانی دەکرد . هەرەشەی دەبردە سەر لایەنی دەستدارو زوڵمو زورداری‌ی دەوڵەت ، کە رۆشنبیری رەخنکاندو خەڵکی بۆ کاری میکانیکیەوە پاڵ‌دەدا .

رای شیلەر لەمەڕ بەرپاکردنی شۆرشێکی جوانکاریەوە ، کە خەڵك بەگیانی شۆرشی سیاسی ئایندەوە پەروەردە دەکات ، تووشی بەرەنگاربوون هات ، لەمانە گوایە وەستانی شیلەر دژی دەوروبەر ، لەراستیدا شتێکی بی‌هیچو شێوەیی‌یەو ئاواتە جوانکاریەکانیشی بەرەو بیرگوزاری نمزنەیی رااەکێشێت . بەلاٚم ویستی شیلەر ، لە کەسەوە بۆ چێشکەوتنێکی دروست ، لەبێد گشتیان چووبوو .

شیلەر ، لەپێشەکی «نامەکانیدا» ، دەنووسیٚ . . . ، لەسەر هونەرە ، بۆ ئەوەی بتوانیٚ بوەستیٚو لە پێداویستیەکانی سەرزەمین‌دا بەرزتربێتەوە ، دەوروبەرو واقیع بخاتە ئەزکاوە هونەر کوری ئازادیەوە ئاواتی ئەوەیە کە رێگای بە یاسای گیانی – روحی – نەخش کرابیٚ . کەواتە ، ئەرك‌و گرنگی‌ی هونەر ، لەلایەن شیلەرەوە ، رزگارکردنی مرۆڤە . وەمرۆڤ دەتوانیٚ رێك‌وپێکی ناوخۆیی وەدی بهێنیٚ گەر دوور لە واقیعی دەوروبەردا وەستا . جا لێرەدا بیانۆکانی شیلەر ، کە پشت بە باوەری کانتەوە دەبەستیٚ ، بەرچاو دەکەوێت ، نامەی هەژدەهەمی بەم جورە دەست پیٚ دەکات : «جوانکاری ، وا لە مرۆڤی هەستدار دەکات بەرەو شێوەو بیرکردنەوە بچێت ، بەلاٚم مرۆڤی – روحی) بۆ ماادیەب دەگێرێتەوەو جوانکاریش بۆ جیهانی هەستکردنەوە دەبات» . بەگوێرەی رای شیلەرەوە لە پەیر ەوی سروشتی کە بە ماددە« یان « هەستدار » ناو دەبات ، ژیانەکە خۆیەتی . بەلاٚم پەیرەوی رەوشتە کە زۆرجار بە «شێوە» ناوی دەبات ، گیانەو لە ئیرادەو ئەقڵەوەیە . وەسپانی پەیرەوی سروشتی پاڵدەری هەستی‌یەو هە رەوشتیش ، پاڵدەری رێکخراوی ماددەیە ، پاڵدانی هەستداریش سەرشۆرە بۆ سروشب ، بەلاٚم رێچکەی جوانی ، هەروەك لای کانت‌دا . حاڵەتی ناراستەوخۆیە . وە مرۆڤ لەوکاتەی بە ئاوانی شتێك دەبێت ، لە سروشت جیادەبێتەوە کە ، سەرەرای ئەوەی سەراری نەە ، بەلاٚم بەووەش دەوەستیٚ مەبێنە ژێردەستی (–هەردوو نامەی بیست‌و چوارەم‌و بیست‌و پێنچەم) . شێوە . لەحاڵەتی گێژاوەی جوانکاری‌دا ، بە ماددەوە دەنووسێت ، کە بەستنەوەی ئازادی گیانی‌یە بە ژیانەکە خوی «نامەکانی : یانزەو دوانزەو سێنزەهەم» . وە ئەو پاڵدانەن لەگەل پەیرەوی جوانکاریەوە دەگونجێت ، پاکدانە بۆگوزەذانی‌و کەرەسەکەشی شێوەی زیندوویی ئوانکاریە «نامەی پانزەهەم» . دیسانەوە شیلەر رست بۆچوونی خۆش‌گوزەرانهش ، لەرووی بنجی‌یەوە شی دەکاتەوە « نامەی بیست‌و شەشەم» ، هەروەها لەرووی ئەرکیشەوە ، لەبواری هەست‌پێکردن‌و تاقیکردنەوەی جوانکاریەوە شی‌دەکاتەوە ، دەڵیٚ : ئێمە ، لە بواری خۆش‌گوزەرانیەوە ، هەڵس‌و کەوت بە رێگای گونجاو لەگەل دەوروبەردا ناکەین ! ئێمە وەك شێوە بۆی دەچین ، وە بۆ پنجاندنی رابواردنی دڵشادی کاتی‌یەوە ، دوور لە ئەرکی پهاس‌و کارداریەوە ی ژیان . وەگشت گێژلوەی جوانکاریت لە لایەن شیلەرەوە ، بۆ رابواردن‌و خۆخەریك‌کردنە . مرۆڤ لەوکاتەی هەستی ماددی بە شێوەی گیانی‌ی ،وە رروداوەکانی بە هەستی سەربەستیەوە دەبەستێتەوە ، لە گێژاوەی جوانکاریدا ، دەبێتە کەسێکی تەواو پێشکەوتوو . وە ئەم تیوورەش «تیووری هونەر وەك خۆش‌گوزەران‌و خەریك‌بوون‌و شێوەی دەرەوە» دەنگی نارەزایی لەتەلی باریکی رای واقیعیەکاندا بەرزکراوەوە . هونەرمەند لە «نامەی بیست‌و شەشەم » یدا ، بەردەوام مەسەلەی شێوە شی دەکاتەوەو وادەبینیٚ کە زیاتر لەوەة هەبوون‌و راستی بێت ، جوانکاری‌یە شێوەلە چالاکیەکاندا ، گەرپێویست بە واقیع بوو ، مانای داردەستی مەبەستەکانی ماددی نادات بەدەستەوەو هیچهش نیە بەرامبەر بە ژهانی گیانی – روحی – یەوە . گرنك ئەوەیە ، حوکمدانمان بەسەر شێوە ، بە چاوی تەماشاکردنی دەوروبەرەکەوە ، وەربگرێت . جوانی‌ی زیندوویی مێنە ، هەروەك جوانی‌یکراوی (لەهونەر) دا لامان دڵگیرە ، بەلاٚم ئەوەة لە جوانی‌ی زیندوویدا لامان لە جوامی‌ی وێنەکراودا پەسەنترە ، ئەوە هۆکەی شێوەکە خوێتی .

جا بەم جورە ، دەوروبەر ، وەك رایەك ، ئەبێ ئەمە هوی بەدڵ بوون بێت .

هەمان بیرورای نێوبراومان ، لە شیکردنەوەی هونەری شانۆدا ، بەرچاو اەکەوێت . لە کتێبەکەیدا «لەمەر تراژیدیازە – ١٧٩٢» بە دوورو درێژی باس لە زیندوویێتە دەمەتەقەو ووردی فرمانو راستی کەسەکانو هەستو نەست دەکات ، بەلاّم لەپاسان دەڵێ : ئەم راستیانە ئەبێ وەك راستی هۆنراوەیی و دەروونی ، بێ ئەوەی بە واقیعی مێژووەوە ببیەسترێنەوە ، زەربەبرێن . شاعیری تراجیدیا ، وەك هەستیاذانی برەوە ، هەر تەنیا بۆ یاسایی راستی هۆنراوەوە سەرشورەو بەس .

شایانی باسیشە ئەوە بلێین ، کە لەسەرەتاوە ، بیرویاوەرەکانی کانت لای شیلەرەوە لاپەرێزبوو ، بەلاّم لەدواییدا ، بوو بە کەرەسەی سەرەکی و بنجە لێکۆڵینەوەی بەرفرەی زانستی جوانکاریەوە .

لێکۆڵەرەکان ، بەشێکی زۆری تیوورەکانی شیلەر ، لەمەر سەرهەڵدانی هومەرەوە ، بەراست دادەنێن . وە لەمەر پەیدابوومی «هزنەر لە خۆش‌پەرستی و خۆخەریك‌کردنەوە شەوە ، رەنگە دارشتنێکی ئالۆز ، لەمەر پەیوەندی هونەر بە ژیانەوە یان هەوڵدانێك بۆ دەرچوون لە هەلوێستی ئاواتداری کانت ، بەرچنگیان بکەوێت . ئەمینێتەوە ئەوە بلێن ، کە ئەم سەرنجدانانە پووختەیی نین ئەگەر تەواوی بیرگوزری ئەم بابەتەی شیلەرمان لێك‌دایەوە ، چونکە ، هەروەك ئاشکرایە ، خۆخەریك‌کردن لەکاری سەرەکیی مرۆڤ ، واتە هونەر لە دەوروبەردا ، جیا دەکاتەوە .

لەراستیدا «شێوە»ی شیلەر لەگەل «شێوە» ی کانت یان شێوە بەپێی بۆچوونی ئەمرۆی هاوچەرخدا ، جیاوازە . ئەبێ سەرنجی ئەوەش بدرێت کەوا شیلەر نەیووتووە تاکەکاری بەنرخ لە هونەردا ، هۆکانی دەربرینی هونەریی‌یە . وە لە نامەی «بیستو پێنجەم»یدا ئەیەوێ ئەوە بسەلمێنێ کە ، جوانی نەك تەنیا لە شتەکەدانیە ، بەلّکو حالەتی هەست‌چێکذدنی خولقهەنەرز وەرگرە ! جا ئەم جۆرە «شێوە» ی ئەم باوەرە بەو مەسەلەیە دەبەسترێبەوە کە ، گێژاوی خزلقێنەر یان وەرگر باهەخدارترە لە دووبارەکردنەوەی خولّقاندنی دەورووبەردا . وە لە کۆتاییدا ، شهلەر گێژاوەی جوانکاری ، هەروەك لای کانتەوە ، لە ئەذکی پێناسین جهادەکاتەوە . بەلاّم لەمەر ئەرکی رەوشتەوە ، لەگەل کانت‌دا یەك ناگرێتەوە . شیلەر سەبارەت بە ئەرکی رەوشتەوە ، زور جار دووپات دەکاتەوە کەوا بوونی خودی جوانکاری ، بەرەوشتەوە دەگۆرێ ، سەرەرای ئەوەی کە لە دواییدا نەگەیشتە هیچ راستیێك دەربارەی ئەوەی کە کارە هونەری لەو کاتەی لە واقیعدا رەنگ دەداتەوە ، لە هەمان کاتیشدا برهتی‌یە لە یاسای دەروبەری رەوشتدا . بەلاّم ناوبراز ، بروای بەوە هەیە کە پەروەردەکردنی جوانکاری ، لایەنی رەوشت لەلایەن مرۆڤەوە ، قولو بەتینتر دەکات .

لە یەکێك لە نامەکانیدا بۆ جیتە ، دەلێ :

شاعیرو هونەرمەند دوو ئەرکی هاوتا هەڵدەگرن : سەرااری بەسەر واقیعو مانەوە کە سنوری هەستداذین . جا ئەگەر ئەم دوو ئەرکە بەجی‌گەیندران ، ئەوە کاری هونەری دێتە کایەوە . بەلاّم هونەرمەند ، واقیع لە سروشتی ناگونجاو نارێك گوم دەکات ، بەتایبەتی گەر لە رووی بیرەوە کزو بێ‌تواناییێت ، یان هەر لە سنووری هەستداری‌یەوە دەمێنێتەوە .

ئەوەی شیلەر دەلی ، دوو لێکدانەوە هەڵدەگرێت : یان دژی سروشتیەت Naturalism دەوەستێ ، یان گومان لە ئەرکی پێناسین کاری هونەری «جورج لوکاش»دەکات .

شیلەر ، هەر لە ساڵی «١٧٩٦»ەوە ، لە جوانکاری نموونەکەیەوە دوورکەوتەوە ، بۆ وێنە لە لێکۆڵینەوەکەیدا لە سالاّنی ١٧٩٥ ، ١٧٩٦ لەمەر «هۆنراوەی ساکارو بەسۆز»دا ، نرخی ناوەرۆك لە کاری هونەریدا بە چاك دەزانێ و نرخی دەداتێ و دان بە پێویستی لێکۆڵینەوەی دوورو درێژی سروشتەوە دادەنێت .

دیسانەوە لە بیرگوزاری جوانکاری «فنکان»ەوە دوور دەکەوتەوە ، چونکە بەربەسك‌بوو . جا بەم جورە ، شیلەر پێشنیار دەکات کەوا بیری راستی شوێنی بیری جوانکاری بگرێتەوەو چاو لە بوارەکانی بۆچوونو زانینو تاقیکردنەوەو دیاردەی دەوروبەریش نەپۆشرێت . لە لێکۆڵینەوەی نێوبراویدا ، باس لەوە دەکات کە هونەرمەندی ساکار وەك مندال وایەو راستەوخۆ بە سروشتەوە دەنووسێت سەرەنجام جیاوازی نێوان خودی خۆی و سروشت ناکات ، وەگونجانی ناوەکی «لە نێوان هەستو ئەندیشەو ئەقلّ) داو ، دەرەکی « پەیوەندیەکانی لەگەل خەلەك و شتەکان» ، هەمیشە شێلو نابێت .

بەلاّم هونەری سۆزداز ، چەیوەمدی لەگەل سرزشتدا گوم دەکات و لیّ‌ی دەگەرێ و وازی لیّ‌دەهێنێت ، کەچی هونەرمەندی ساکار بەشێکیەتی و هەڵبەتیشە لە کارەکانیشی‌دا .

وهونەرمەندی بەسۆز ، پێش هەموو شتێك لە کارەکانی هونەرییدا ، باسی خوی دەکات و لەگەل گشت جۆرە

دیاردەیەکیش دەگونجێب. ههچ کات هەست بە گزنجامة نازەکیو دەرەکی ناکاتوهەروەك وێنەی دەوروبەرة فیعلیدا، ئەو نموومەیەی لە وێمەی هونەرییدا دەخولقێنرێت، دەشێوینێت. جالەبەر ئەوەزە، بیری گەڕانەوە بۆ سروشت، نەك سروشتەکە خۆی، بەسەرکارەکانی هونەرمەنددا زاڵبوو. دیسانەوە، زوربەی زوذة خەڵك کە هزنەرمەندی ساکار دەگەنو بۆی دەبزوێن، کەچی ئەم هەستجوکاندنە بۆ هونەرمەندی سۆزدار کەمە.

ئەوەی راستبێ، شیلەر، وەك باسێی سەرەکی بۆ لێکۆڵینەوەکانی لەمەسەلەی هونەردا. هەڵسوکەوتی لەگەل ئەم شیکردنەوانەی لەمەڕ هونەرمەندی ساکارز بەسزدا دەکرد! بەوێنە، هونەری «ئەنتیك»ی بە ساکار «بەواتای واقیعی» و هاوچەرخیشی بە سۆزدار «بەواتای نموونەیی» دادەنا. بەرای ئەو، هونەری راستەقهنە ئەبێ ساکار بێت. وەزۆرکردن لەواقیعدا، وا لەم هونەرە دەکات سیماتی دیاریکراو هەڵبگرێتو لەو ئەنتیکەی شیلەر بە نموونەیی دادەنێت، دووربکەوێتەوە. جا بەرای لوکاش، شیار لە روونکردنەوەی ئەم مەسەلەیەدا سەرکەوتوو نەبووە، واتە نەیتوانیووە سەرچاوەکانی کۆمەلاّیەتی سیماتی هونەری سەردەمیدا، بە چاکی دیاری بکات. جا ئەوەی راستی بلیێ، سەرەرای ئەوەی لێرەدا لەمەڕیەوە ووتراوە، شیلەر، هەروەك «هیگل» لە کتێبەکەیدا «دیاردەی گیانی» مەسەلەیەکی مێژوویی سەرەکی دۆزیەوە، ئەویش وەرگرتنی هەلۆیستێکی گورجو بەهێز بەرامبەر بە دەورویەرو خولقاندنی پاڵەوانی سەرکەوتووە لە ئەدەبی هاوچەرخدا. گومانیش لەوەناکرێت کە ئەم مەسەلەیە سەری شیلەری بۆ ماوەیەکی درێژ قاڵ نەکردووە. ئەوەی ئاشکرایە، شیلەر بە شێوەیێکی راستەوخۆ واقیعەتی وەرنەگەگرتووە، چونکە هەر لەپێشووەوە چەند یاسایێك بەسەر هونەردا دەسەپێنن.

جا ئەگەر مەسەلەکە بەندبێ بە هونەری تەشکیلی، شیلەر بایەخێکی ئەوەندەی پێنەداوە. جا ئەگەر چەند سەرنجێکیش لەم بارەیەوە هەبێ، ئەبێ دەچێتە ژێر باسی پێشکەوتووی گشتی بیروڕا جوانکاریەکانی. لەساڵی «١٧٨٥»ەوە، لەمەڕ هونەری ئەغریقیەوە – کە هۆیەك بوو بۆ هەڵچوونی، لەوەی کە مرۆڤ بەتەواوەتی راستیو جوانیی گیانیی – فیزیکی دەرناکات – نووسیبووی هونەری ئەغریقی بە ژیانی ئەوسای ئەوانەوە دووپات دەکاتەوە. ئەوان، بەسەروسیماو شێوەکانیانەوە، لە خوداوەند نزیکنو خێزانێکیان پێكدەهێنا. جا سروشت، بەرامبەر بە یۆنانی کۆنەوە، شتێکی نزیكو نرخدار بووە. شیلەر لە کتێبەکەیدا لەمەڕ سنووری پێویست بۆ بەکارهێنانی شێوەی جوانکارییەوە، لەوکاتەی باسی کاری پەیکەرتاشی دەکات، ئەم رایەی دووبارە دەکاتەوەو دوپاتی ئەوەش دەکات کەوا شارەزاو کارزانێکی باشە سەبارەت بە دیارکردنی سیماتی جۆرەکیو نموونەیة لە حاڵەتی تاکەکەسیدا. رای شیلەر لەمەڕ وێنەگرتندا. بەتەواوەتی لەو ووتارەیدا دیاردەکەوێ، کە لە ساڵی «١٨٠٠»ەوە، لەوکاتەی لەگەل جیتە لە رێکخستن پێشبڕکەی «ڤایمار» ی هونەرییەوە هاوکاری دەکرد، نووسیوویەوە، سەرنجی بۆ ناوەرۆك کێشاوەو سەبارەب بە شێوەشەوە کەم پەنجەی بۆ درێژکردووە. (–ووتارەکەشی بۆ هەڵسەنگاندنی ئەو باسانەبوو کە پێشکەش بە پێشبڕکەکە کرابوون –). دەربارەی بەرهەمی سەرکەوتووی پێشبڕکەکە، شیلەر دەنووسێ: «گشتیان رەنگدارو بەپێی بیری هونەرییەوە رێكبوون).

هیچیان باسەکەیان لە دەوروبەری ئاساییەوە وەرنەگرتبوو. هەمووشت تەنیا رەنگی «بیر – فکر–) ەکە بوو – هەر لە پێناوی ئەویشەوە بوون–»

بەمجۆرە، زۆر گرانە هەلۆیستی گشتی شیلەر، بەپێی ئەم قسانەیەوە، دیاربکرێت. کەچی هیچ گومانی تیانیە کەوا شیلەر وەك بڕوای ئەوەی هەیەکار لە دەروون بکاتو بایەخ بە شتەکان واقیعیو سایکۆلۆژی کەسەکانو باسو خواسی دەوروبەر بدات. بەلاّم هەڵسوکەوت، وەك بەرهەمی بیری هونەری، لەگەل وێنە دەکات.

سەبارەت رای شیلەر بە تیووری هونەرە تەشکیلیەکانیشەوە، دیسان بەرگومان ناکەوێت کەوا رەنگدانەوەی بیروباوەڕەکانی جیتە، کە نەیتوانیووە خۆی لە نموونەی ئەنتیکی وەك باسایەك بۆ هێنانەوك هونەر بەگشتیەوە، بووبێت. وە هەر لە بواری ووتنیشەوە دەڵێن، رۆمانتیکە ئەڵەمانەکان، کە هیچ کات شیلەر بۆیان نەدەچوو پشتیان بەراکەی ئەو بەستبوو، کەوا کاری هونەری بەرهەمی تاکە کەسییەو نابێ بەر کارتێکردنی دەوروبەر بکەوێت.

روشنبیری نوی

لە کۆڤاری (أفاق عربية) ژمارە – ١ – ئەیلولی ١٩٨٠ وەرگیراوە